

“MATXIN BURDIN”

Jose Hernandez Argentinarraren idazle trebea. Estantzi baten emon eban bere gaztaroa. Militar izan zan, bulego zereginetan lan egiña ta politikan gogor jokatu. Idazle lez 1872'an **El gaucho Martin Fierro** argitaratu eban, poema epikulirikua, zortzi silabako bertsoetan; bosteko estrofa soillean bertso-lerro jarai bat jarten dau geienez. Onela:

- (uts)
- (a)
- (a)
- (b)
- (b)
- (a)

Zati bi daukaz, eta beronen bigarren zatia sei urte geroago atera aban eta **La vuelta de Martin Fierro** eritxon. Lenengo ta bigarren zatiko bertsoak, danak daukazuz neurri ta rima joku bardiñean eunduta. Pertsonai bakoak bere bizitzako goraberak edesten ditu, eta Martin Fierro bera da poema guztiari batasuna dakartsona.

Len-zatiaren aria: gautxoak bere ibillaldiak eta naigabeak kontatzen dauskuz, beste gautxo batek, Kurtz izenekoak erantzuten dautsola ta azkenez arat-onat dabilen zarpail bategaz alkartzen dana. Batasun gitxiagoz dizdiz dagi poemaren bigarren zatiak: gautxoaren seme nagusiak diardu itzari, Martin Fierro ta beste gautxo batzuk be tarteko dirala.

Artiste erne dogu Jose Hernandez bere poema luze interesgarrian, poeta zeatz irudimen azkarreko, zer dagian ondo dakiana 1193 aapaldi daukiez zati biak, beti baikor ta eder, arnas-estu bageko.

Ona azkenengo estrofa, 1193'garrena:

Ez baiña iñor gaitzikortu
ez dut gogaitzen iñor nik,
orrela abestu ba'dizit,
egoki arki nulako,
ez da iñoren kalterako
danen onerako baizik.

Eta azken oarrean irakurten dogu: “Gizonki jokatu du Matxin Burdin'ek bere bizian barna, bidegabekeriak ontzat emoten dituan gizartearen buruzki, iazarrika datorkion agintari salkor guzien aurka, burruka ezberdin batean beti eman du aurpegi eriotzinkan arki arren, ez da kikildu, ez ezbearrak ere biotzildu”.

Erdal egillea

Jose Hernandez, liburu onen egillea, Argentina'ko San Martin errialdean jaio zan 1836'an eta Frantzisko Kortabarría apaizak bateatu eban Buenos Aires'en bertan. Garai atan politika giro guztiz txarra egoan Argentinan. Gazte zala il jakon ama eta aitaren lanetan jardun eban emeretzi urtera eldu arte, panpa edo landa zabaletako lanez eskolatu ta geutxoeren oiturak ikasiz.

Aita Ataun'ek liburuaren atarian onela: "Artu-eman aundia izan zuen ere bazter aietan ugari zebiltzan auskaldunakin. Bere buruaren jabe egiñik, aita utzi eta gudari sartu zan. Urrena gudarigoa utzi eta politikari eman zion, eta politika-giro naasi artan gorabera aundiak izan zituen matxinada guztietan zerikusia bazuen".

Idazti onen len-zatian, Matxin Burdin'ek, ona bait zan, bere atsekabe ta lorrak jalkitzen ditu kantu doiñutsuetan: bere ta gautxoan bizibide baketsua ta iñoizka odoltsua. Gudari eroan dabe, eta "gudaritzako ezbearrak, bidegabekeri eta zigorrak agertzen ditu. Alako batean, Matxin Burdin gudaritzatik igesi joan, eta batetik bestera ibiltzeari eman zion. Bide artan zenbait burruka eta gizon-iltze izan zituan. Bere kideko beste bat, Kurtz izenekoa, alkartu zitzaion, eta biak indigizon artera iges egin zuten".

Matxin Burdin kristiñauen lurraldera biurtzen da. Eta gero berak eta bere seme biak indioen artean izandako zoritxarrak azaltzen dabez. Ba-dabe zer esanik! "Beroian kideko beste bat azaltzen da, Biurria izenekoa, eta onek ere baditu bere esatekoak. Azkenik, alabearrez edo, edu da saillera beste gizon bat, beltza, kantari on ustekoa eta Matxin Burdin'ekin norgeiagokoa egin nai itxuran. Bertatik ekiten diote azken garratzeko leiari. Matxin Burdin eta bere semeak nor bere bidetik ibiltzea erabakitzen dutelarik bikatzen da bertso-liburu ederra".

Eta nortzuk ziran indi-gizonak? Bertakoak, noiztik ez dakigula lurralde areitan bizi ziranak. Lurralde arei uste eurenaren ebanai eusteko alegiñak egiten ebezanak, eta eldu barriak aratu ziranean, etzan errez izan areik menderatzea, eldu barriok bakezko bizitza egitea al izateko. "Bideak urrundu arau, zuriak sartu ziran iñorenak etziralako lurretan, beraien jabegoa artu zuten, eta bereala asi ziran alako larre onetan beiak, ardiak, zaldiak eta beste edozein abere azitzen, bideak ebakitzen, lurrak esitu eta lantzen, etxeak eta erriak jasotzen, gizarteko bizibidea zuzentzen".

Au be, jakingarri lez, lurralde areitan ainbat urte emondako Aita Ataun'ek gaiñeritzen dausku: "Garai aietan euskaldun asko etorri zan alderdi auetara, eta aurrenekoekin batera eldu ziran lur barrietara, eta beraietako lanetan gogor egin zuten. Aurrenetakoak izan ziran euskaldunak landa zabal (pampa) aietan salero ki-lorreen eta ostalaritzan. Erri barri bakoitzak bazuan bere euskal-ostatua eta pelota-lekua".

Ortaz gaiñera, abere ta ganadu zaintzen erneak eta zaldiz ibiltzen trebeak genduzan indi-gizonak; eta, jakiña, euren ekandu ta oitura berezi-bereziak eukezan; baita alako euren izkuntza berarizkoa be. Euskaldunak, besste iñork baiño errezago artzen omen zituzten gautxoan trebetasuna eta oiturak". Izkuntzan bere etziran azkenengo euskaldunak: J. Hernandez-ek bere poema liburuan euskaldunai aotik jalgi ta arek arduraz jasotakoak.

Egiaz olerkari danak ba-daki gaiak edoki eio ta mataza zizonki aurrera eroaten. Jose Hernandez'ek emen legez, nunbait. Berak bizi izana kantatzen dau, bere adimena ta naimena dardarka jarririk. Zentzunetatik sartzen jakoz geienez gaiak, iñilliz eta biziz gatzatuak, eta oneik damoskuz estrofa bizi sutsuetan, ango erdera ez kaskarrean. Asieran adierazo dogunez, beti darabil neurkera bat-bera, txairo ta atze-gingarri, zenbat eta geiago irakurri ederrago iruditzen jakuna.

Itzultzailea

Merezi ebalá deritxot poema onek euskeraz ipintea. Eta nor berau euskeratzeko? Aita Ataun'ek, itzaurrea egin eutsonak, onan: "Gaurko euskaldunen artean ez degu noski beste iñor bera baiño egokiagorik lan ori egiteko. Jaiotzatik euskaldun eta euskal talde, bere aitazama alderdi auetan ibillia zalarik, txikitatik bazuen gautxoan berri, ogetamar urte ta geiago gautxo-errian bizi da. Ikaragarrizko lana izan du, iñolaz ere Martin Fiorre'ren bertsoak euskeraz neurri bereko bertsotan ematen. Euskal kutsu aundia arkitu omen du euskeratzaleak Jose Hernandez'en espa-erAsian, eta emen ditu bere azalpenak liburuan zearreko oar ugarietan" (A. Ataun, Atariko, 14 of.).

Ez dabil egitik aldendua. Biurpena, esan dogun aspaldietan eta neurrian, akatsik bage ta ederki burutua dago; iñork bere eritxi zorrotzegian akatsik egozten baldin ba'dautso, euskera landuegiarena izatea. Baiña emen be betiko koska: idazleak errua. Eta zergaitik ez irakurleak? Nai dogu beti idazlea beerago jastea, eta irakurlea zergaitik ez gorago? Idazlea —edozein— alik eta ondoen egiten saiatu oi jaku, olako lan eta itzulpenetan batez be. Nik ba-dot orren esperientzi pizkat. Arrotz-poema bikain bat edozelan itzuliko ete?

Txomin Kortajarena'k ezagutzen dau J. Hernandez'en erdera eta berak umetatik jakin, ikasi ta etenbarik aotan darabilen euskerara biurtu bear dau poema bipil ori. Zer bide artuko itzultzerakoan? Mordoillo, narras, gatzbako, ala euskera giar, dotore ta garbia? Bigarrena, nik uste. Eta orrelantxe daukazu itzulpena, maisuki egiña, neurriz beti legeko ta rimaz oso aberats. Poetak, bertso zuritan barik, euskal olerki zaar neurtu ta oskide bardintsuz jardun nai dabenak, ba-daukie nun ikasi. Oraindik geiago bertsolariak: rima oparotsuz jokatu gura ba'dabe, irakur begie Matxin Burdin.

Ona, adibide legez, lenengo sailleko bederatzigarren aapaldia, erderaz eta euske-raz lenen Hernandez'ena ta ondoren Jatakortajarena'ren itzulpena:

Yo no soy cantor letrado,
mas si me pongo a cantar
no tengo cuándo acabar
y me envejezco cantando:
las coplas me van brotando
como agua de manatíal.

Ez naiz abeste elatzuna,
baiña, asi baikoz kantatzen,
ezin asmatu bukatzen,
zaartu naiteke ereslari:
ura lez iturriari,
neurritza zait iariatzen.

Edozein euskal kantu zaar itxuraz daukazu estrofa, eta bardin-bardin beste 1193-rak be. Iturritik darion ura lez koplari bion bertsoak, ari bizi, atsegin. Esaera bitxirik naiko jalgi daroaz Hernandez'ek, izkera txanbeliñean damoskuz Txomin'ek aren oldozkun biurri sakonak. Jakituri sakonez —ezin daikegu ukatu— gafiñezka dago poema au.

Gerra aurretik dogu olerkari fiñ Txomin, eta nik, 1954'an, "Milla euskal Olerki eder" osatzean, 7 olerki bereak —"Maite-eziña", "Ametsak", "Ainrutxoa", "Mitxele-ta", "Gure astoak", "Amandrea'ren oillo-aldra", "Burgos-aldeko eizak" sartu neba-zan. Olerkari gozo, errikoi ta bikintzat joten neban nik; berak, alan be, ez izan orren usterik. Batzuk, euren lanak lakorik ez dala uste, ta beste batzuk, apalegiak nunbait, ez dabe orrela pentsatzen. Jaka'k urteak geroago, 1972'an, bere MATXIN BURDIN bialduaz, eskintza au burutu eustan liburuan bertan:

Aspaldixkotik neutsun,
Aita Onaindia,
ordaindu gabetango
zor bat aundia;
naimen on bat baituzu,
biotza ain guria,
olerkari goi baltsan
ninduzun iarria;

kezka nun larria,
ain omen goitia
nigan, alegia,
ote zan egia...
Matxin'ek erabaki
dezala auzia.

Matxin'ek daustu, bai, adierazten, ondo be ondo, poesirako zure trebetasuna. Ez izan ezpairik!

Buenos Aires'ko "Ekin" argital-etxeak (1972) atera eban bere "Biblioteca de Cul-tura Vasca" saillean; "Kolonbiar oleri-txorta" ta nire "Gure Urretxindorra" argitara emon ebezanak berak. 382 orrialde, ta lau eresi. Tankera biko argitalpena, bata **Biblioteca** orren oizko idazteak legez, eta bestea bardin, baiña tamañu aundiago ta askoz dotoreagoan, kolorezko ertzakin eta azal sendo ederrakin.

Marrazkiak: Luis Beltran Sola. Irarkola: Amorrortu'tar Sebasten eta Semeena.

Aita Onaindia